

STEPANENKO L. M. Diagnosis of formation of professional social relations by future specialists of higher educational institutions.

The training of future psychologists as integral process is considered in the article. Students' motivation for study has been analyzed. In determining of levels of student's readiness to establish social connections, levels of formation of each of certain components have been considered.

Keywords: *the training of future psychologists, social connections, indicators of formation, formedness criteria and levels, motivation.*

**Тимошенко Ю. О.
Національний університет фізичного
виховання і спорту України**

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ (1930-ТІ РР.)

З'ясовано процес становлення і формування закладів освіти в сфері фізичної культури, його історичні особливості й тенденції. Показано організацію навчального процесу в інституті й технікумах, повсякденне життя і побут студентів, появу спортивних шкіл. Обґрунтовується думка, що фізична культура в досліджуваний період виконувала не тільки спортивну чи оздоровчу функції, але й, переважно, ідеологічну. Крізь призму історії фізичної культури розкривається соціальна історія радянської України.

Ключові слова: *фізична культура, інститут, технікум, освіта.*

Будь-який дослідник минувшини мусить пам'ятати застереження Аристотеля з приводу того, що люди бажають і говорять дуже часто не одне й те саме. Інколи вони говорять найпрекрасніші слова, а бажають лише того, що видається вигідним. Із наведених фактів можемо зробити висновок, що фактично спорт у ці роки існує як би у двох реальностях. В одній – справжній, життєвій реальності – він культивується значною кількістю людей, які долають величезні труднощі: бідність, брак найнеобхіднішого, відсутність інвентаря – аби мати улюблене заняття. В іншій – сучасними словами, віртуальній реальності – мільйони (і ніяк не менше) спортсменів загартовують своє здоров'я для наступних перемог і незначні проблеми лише додають їм азарту. Цю реальність унаочнюють фізкультурні паради, вона відбита в кіно і газетних кліше. Але спорт у цьому випадку не є особливим – у такому роздвоєному житті існували всі громадяни СРСР, ця роздвоєність пронизує всі сфери радянського суспільства.

Робота виконана в межах планової теми НДР кафедри соціально-гуманітарних дисциплін “Парадигма здорового способу життя в дискурсах фізичного виховання і спорту” (номер державної реєстрації 0111U001716).

Мета дослідження – з'ясувати становлення фізкультурної освіти.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1920-30-ті рр.

Об'єктом дослідження є фізична культура і спорт у Радянському Союзі, зокрема в УРСР, у 1920-30-ті рр.

Предметом дослідження є системи підготовки педагогічних кадрів у сфері фізичної культури.

Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу наукової літератури та джерел; системного та порівняльного аналізу.

З кінця 1920-х рр. всі сфери фізичної культури гостро відчували брак кваліфікованих кадрів. Курси підготовки інструкторів не задовольняли потреби у фахівцях ні кількісно, ні – головне – якісно. Тому в 1930 р. спостерігаємо радикальне зрушення в системі наукової роботи та підготовки кадрів для фізичної культури. Це пов'язано зі створенням Українського науково-дослідного інституту фізичної культури (надалі – УНДІФК), відкриттям у Харкові Всеукраїнського інституту фізичної культури (надалі – ВІФК), а також технікумів фізичної культури у кількох містах України.

Фізкультурні навчальні заклади початково створюються у структурі Народного комісаріату освіти (надалі – НКО), а в 1932 р. за постановою РНК УСРР передаються у підпорядкування Вищої ради фізичної культури (надалі – ВРФК) (через майже 90 років ситуація повторилася в зворотному порядку – з початком 2011 р. всі фізкультурні навчальні заклади тепер уже незалежної України повернули у підпорядкування Міністерства освіти і науки). Упродовж червня-липня цього року вона перебирає на себе управління і низку проблем таких навчальних закладів, як: Всеукраїнський педагогічний інститут фізичної культури у Харкові, технікуми фізичної культури у Києві, Дніпропетровську, Одесі й Артемівську. На момент передачі лише два останні мали власні навчальні приміщення, але й ті з обмеженою площею, яка не дозволяла нормально працювати при збільшенні контингенту студентів. Дніпропетровський і Київський технікуми власних приміщень не мали, до того ж у Дніпропетровську не було можливостей віднайти приміщення ні для навчання, ні під гуртожиток.

Дуже складною була ситуація й у Харкові. Інститут фізичної культури розміщувався у невеликому приміщенні (що його тимчасово передав НКО) і мав у розпорядженні лише одну аудиторію та один спортивний зал – він знаходився у колишній церкві. В цей час контингент студентів нараховував 240 осіб, навчальний процес забезпечували 45 викладачів та 15 осіб адміністративно-технічного персоналу. Оскільки обидві споруди становили історичну цінність ні розширити їх, ні перебудувати змоги не було. Тому інститут змушений був орендувати по місту стадіони (“Динамо” та “Металіст”), басейн, лабораторії, кабінети (у фізико-хімічно-математичного інституту й ін). Така розкиданість, а часто повна відсутність приміщень зривала плановість навчального процесу відсотків на 50-70, не говорячи про його якість [1]. Різноманітні адміністративні відділи (навчальна частина, канцелярія тощо) знаходили собі притулок у коридорах церкви, які взимку обігріти було не можливо. Роздягальня, комора розміщувалися у спортивній

залі, що погіршувало умови спортивної роботи, захаращуючи приміщення. Загалом, ситуація характерна для тих часів. Великих адміністративних споруд із періоду Російської імперії було небагато, адміністративне і житлове будівництво обмежувалося лише потребами індустріалізації, тому наукові, освітні, культурні заклади у переважній більшості були в такому стані, як інститут фізкультури. Фактично він унаочнює радянське повсякдення періоду перших п'ятирічок.

На початковому етапі діяльності ВІФКу не існувало спеціалізації підготовлюваних кадрів, не було й спеціалізованих кафедр. Лише в 1933 р. створюються перші кафедри, поки що із загальнотеоретичних дисциплін: теорії та методики фізичного виховання, педагогіки і психології, анатомії, фізіології, гігієни, лікарського контролю і масажу. Їх очолили академік В. Воробйов, професори П. Рубінштейн і В. Блях, доценти М. Філь, К. Іванов, М. Тесленко, М. Горкін [2].

Надзвичайно гостро постало питання з проживанням студентів. Ускладнювала проблему та обставина, що згідно з відповідними настановами ВРФК СРСР у стислий термін необхідно було повністю військовізувати всі фізкультурні навчальні заклади. Це потребувало сумісного проживання студентів у гуртожитках, оскільки насамперед вимагалось військовізувати їх побут. Інститут гуртожитку не мав. Під нього орендували в Укржитлоспілці барак, призначений для робітників. Періодично Спілка вимагала його повернення, а інститут, через ЦК ЛКСМУ, відтермінував цей час. Ось так і жили! У кімнатах бараку мешкали по 60-65 осіб, що не дозволяло належним чином проводити якусь позанавчальну роботу чи готуватися до занять. Їдальні попервах не було, побут студентів-фізкультурників також не був чимось винятковим. Зокрема, комісія з оздоровлення молоді при ЦК ЛКСМУ в березні 1930 р., серед іншого, констатувала, що "...робітнича молодь, потрапляючи до ВУЗу одразу потрапляє в такі умови, що через рік або два вона хоче кинути ВУЗ і знову повернутися на виробництво, через дуже кепське матеріальне становище... Про калорійність наших обідів не доводиться й говорити, а крім того, їх так приготовано, що коли робітник чи студент іде до їдальні, то не тільки їсти, а не хочеться й дивитися на той обід [3]. За межами України – в Ярославлі (Росія) – ситуація зі студентським житлом у 1933 р. була схожа: "...во многих бараках и общежитиях, наряду с плохим оборудованием, отсутствуют элементарные условия санитарии – по целым месяцам не меняется постельное белье, не производится уборка, нет кипяченой воды и т.п. Например, в Починковском бараке фабзавучников фабрики "Красный Перекоп" молодежь месяцами не моется в бане [...]. В общежитии школы ФЗУ завода "Красное Сормово"...нательным бельем было обеспечено лишь 80% учеников, вследствие чего белье не сменялось по несколько месяцев, в

то время как на складе с 1931 г. Лежали 150 пар носильного белья. Точно также не сменялось и постельное белье, а на складе оказалось свыше 300 пар новых простынь, большое количество одеял и наволочек. Как правило, в общежитиях не было кипячей воды, не имелось необходимого количества столов и табуреток...” [4]. Таким чином, побут студентів у Харкові відбивав тодішню ситуацію в СРСР.

Відсутність приміщень (весь день викладачі та студенти витрачали на переїзди з одного місця в інше), обладнання, коштів для роботи інституту (у своїй доповідній записці його **директор Олексій Ледовський** зазначає, що до кінця календарного року для роботи інституту потрібна дотація в 130 тис. руб, а фінансові справи так заплутані, що власними силами їх розібрати неможливо) фізично і морально відштовхувала від нього студентів і викладачів, що негативно відбивалося на навчально-виховному процесі. Директор пропонує навіть перенести інститут до іншого міста, доки в Харкові не створять необхідних умов. Свою доповідну записку він підсумовує словами: “прошу вжити конкретних рішучих заходів аж до закриття інституту, тому що 3,5 роки перебування студента у таких умовах нічого йому не дасть, а зробить із нього нервово хворого, ревматика і т.д., але не керівника фізкультурного руху і командира чоти запасу РСЧА. Залишати питання про інститут відкритим більше не можливо” [5]. Досить різка і смілива, як для того часу, заява, що характеризує О. Ледовського як фахівця своєї справи, який щиро вболіває за неї.

Таким чином бачимо, що навчальні заклади сфери фізичного виховання розпочинали свою історію за не найкращих умов. Невідомо як реагував на таку ситуацію НКО, але з переходом їх під керівництво ВРФК остання активно порушує клопотання перед партією та комсомолом про сприяння інституту і технікумам.

У 1933 р. розпочинається робота з перебудови існуючих тоді спортивних секцій на **спортивні школи**. Сам термін “спортивні школи” зустрічається і раніше, проте під ним розумілися такі собі кількамісячні курси підготовки (чи перепідготовки) фахівців. У 1933 р. організуються саме спортивні школи, покликані впродовж 2 років навчання підготувати людей з вибраного виду спорту до складання необхідних нормативів. Вони організовувалися в усіх областях. На проточковому етапі їх кількість штучно обмежувалася, аби не витратити зайвих коштів, яких і так було обмаль. Спочатку орієнтувалися на кількість великих колективів у кожній області, наявність фахівців (активу) з того чи іншого виду спорту, підготовлених майстрів тощо [6]. Зокрема, на зиму 1934–35 рр. по УСРР було заплановано відкрити 324 спортивні школи, залучивши до них 17567 осіб [7]. Проте, до Другої світової війни вони так і не стали центрами підготовки спортсменів і лише з кінця 1940-х рр. набудуть звичних для всіх обрисів. Однією з причин

цього буде брак інвентаря та коштів.

У зв'язку з розвитком у 1930-ті рр. спортивної складової фізичної культури зазнає змін, точніше – реорганізується ВІФК. Із 1934 р. відповідно до постанови ВРФК в інституті створюються три факультети: організаційно-методичний, спортивно-технічний, військовий. Тобто освіта поступово відходить від постреволюційних експериментів і повертається до класичної організації навчального процесу. В цьому випадку, детермінуючу роль зіграла не тільки спортивна складова, але й той момент, що комуністична влада нарешті усвідомила – освіта є важливим засобом символічної легалізації статусів і ролей. У суспільстві, що все більше набуває тоталітарних рис, їй надається особливого значення. Вона також виступає важливим простором ідеологічної боротьби, в ці роки – боротьби Сталіна за підпорядкування собі партії (саме у 1934 р. уперше в архівних документах зустрічаються славиці на його честь*). Нарешті, освіта є важливим ресурсом соціального розвитку, оскільки повинна задовольняти принципово нові суспільні потреби та виконати особливу роль у становленні нових суспільних відносин. Саме останнє – нові суспільні потреби – найповніше проявилися в новій організаційній структурі інституту.

На організаційно-методичному факультеті створювалися два відділи:

– дошкільно-шкільний – на ньому готували викладачів-методистів вищої кваліфікації з фізичного виховання дітей дошкільного та шкільного віку, для роботи у великих дитячих комбінатах і організаційних відділах народної освіти;

– виробничо-вишівський – готував організаційно-методичних працівників для великих колективів фізичної культури, в РФК, викладачів-методистів для вишів.

Спортивно-технічний факультет мав сім відділів: 1) гімнастичний; 2) л/атлетичний; 3) захисту і нападу; 4) водного спорту; 5) зимового спорту; 6) стрілецької справи; 7) спортивних ігор. Основний профіль цього факультету – підготовка викладачів-тренерів вищої кваліфікації по окремим видам спорту. Відтак, створюються й відповідні кафедри спортивно-педагогічних дисциплін.

Від вступників вимагалися знання в обсязі 9-річки зі складанням іспитів з математики, фізики, хімії, української мови, суспільствознавства, загальної фізичної підготовки. Для вступу на спортивно-технічний факультет додатково складався іспит з обраного виду спорту, результат якого мав бути не нижче III спортивного розряду.

З метою підвищення спортивної техніки – тепер це на часі – було

---

* “...лучший друг физкультурников тов. Сталин”, “Только коммунистическая партия, только вождь и организатор большевистских побед – т. Сталин – обеспечит невиданный расцвет советского физкультурного движения...” і т.д. – із листів на честь 10-річчя створення РФК.

вирішено, що студенти всіх відділень, починаючи з третього курсу, обирали для себе 1-2 види спорту (бажано, зимовий і літній), які вони мали освоїти настільки, аби по закінченні навчання в інституті скласти іспит не нижче II розряду.

Комплекс ГПО II ступеня також був обов'язковим для всіх, але його мали освоїти в позанавчальний час. На 1 курсі необхідно було скласти всі нормативи на I ступінь. На 2 курсі – не менше як 30% студентів мали скласти нормативи II ступеня з тим, аби на 3 курсі повністю скласти норматив ГПО II ст. [8].

Паралельно з реорганізацією інституту, при ньому відкрилася школа тренерів (на правах середнього спеціального навчального закладу) і було створено відділення, що готувало тренерів із різних видів спорту, які культивувалися в СРСР. У школу тренерів приймали спортсменів високого класу, які мали значний практичний досвід, проте яким бракувало необхідних теоретичних знань. У 1936 р. ця школа була реформована у Вищу школу тренерів, де навчалася біля 400 осіб.

Цікаво, що ВІФК (поряд із іншими фізкультурними навчальними закладами) повинен був брати участь в усіх змаганнях-календарях (чемпіонатів із тих чи інших видів тоді ще не проводили, а коли й проводили – то не регулярно, тому змагання проводилися згідно з календарем матчевих зустрічей з того чи іншого виду – кілька команд збиралися в місті й упродовж кількох днів визначали кращу. Для цього й складався календар – всесоюзний чи республіканський) окремою командою. Після війни ця практика унаочнилася створенням у кожному фізкультурному навчальному закладі спортивних клубів.

Подібна реорганізація (з урахуванням досвіду інституту) була проведена у наступному, 1935 р., у технікумах фізичної культури (оскільки постанова ВРФК вийшла в березні, то нову структуру технікуми набули починаючи з 1935/36 н.р.). Як і у випадку з інститутом, технікуми раніше орієнтувалися на підготовку “універсальних спеціалістів” (за термінологією тодішніх документів), що було визнано недоцільним і неефективним. Видається, що проблема була не стільки в “універсальності”, що, в принципі непогано, а в тому, що під нею ховалася відсутність структурованості знань у сфері фізичної культури – вчили “чому-нибудь и как-нибудь”. На середину 1930-х рр. це вже було неприпустимо. В нових реаліях технікуми повинні були забезпечити підготовку спеціалістів з фізичної культури для різних (цілком певних) ділянок роботи – виробництво, школа, оздоровчі заклади. Поєднавши при цьому підготовку кваліфікованих організаторів-методистів з високою (наскільки це можливо) спортивною технікою. Відтак, існуюча в них система підготовки перебудовувалася диференційовано по технікумах із певними відділами та спеціалізаціями:

– виробничий відділ: готував викладачів фізичного виховання середньої кваліфікації для самодіяльного фізкультурного руху (керівники гуртків на підприємствах і в колгоспах), а також методистів у РФК;

– шкільний відділ: готував викладачів фізичного виховання середньої кваліфікації для роботи в школах, технікумах, будинках піонерів, органах НКО;

– лікувально-профілактичний відділ: готував спеціалістів середньої кваліфікації з фізичної культури для лікувально-профілактичних установ.

Відтак, у Київському, Артемівському та Дніпропетровському технікумах відкривалися виробничий та шкільний відділи, в Одеському – виробничий і лікувально-профілактичний відділи. Щодо спеціалізації, то в усіх технікумах були заведені л/атлетика та гімнастика, поряд із якими, залежно від регіону, культивувалися: у Києві – зимові та водні види спорту і захист та напад (військово-прикладна дисципліна); у Дніпропетровську – зимові та водні види спорту; в Артемівську – зимові види спорту і захист та напад; в Одесі – водні види спорту й спортивні ігри [9].

На всі відділи приймалися особи з базовою семирічною освітою. Подібно до інституту, студенти технікуму при переході з 1 на 2 курс повинні були обрати для себе один-два види спорту (бажано літній і зимовий) для спеціалізації з тим, щоби на момент закінчення технікуму з обраних видів спорту скласти іспити не нижче III розряду. Комплекс ГПО II ст. більшість студентів мали опанувати при переході з 2 на 3 курс [10].

Не дивно, що саме в ці роки дискутується питання про створення у Києві спеціалізованого навчального закладу – школи-десятирічки з акцентом на фізичне виховання [11]. З цього приводу в ЦК ЛКСМУ прошло кілька нарад, де наводилися приклади Швеції, Японії та Італії, де нібито існували схожі навчальні заклади. Цікаво, що серед аргументів за її створення називалися, серед іншого, й такі: “Наш лозунг сейчас – дати побольше рекордсменів. Такая школа нам даст возможность, с одной стороны, увеличить число рекордсменів среди детей, а с другой – воспитать сотни и тысячи юных физкультурников...”, і на наступних сторінках: “У нас есть спортшкола для взрослых. Она создается на два месяца. Она ничего не дает кроме того, что отрывает людей от общественной жизни...” [12]. Ремінесценція щодо спортивних шкіл зайвий раз нагадує про дволикість усієї тодішньої системи: однією рукою голосують за відкриття спортивних шкіл – тому що так сказала партія, тому що це на часі, а те, що вони в такому вигляді не ефективні – про це говорилося інколи, при нагоді, за інших обставин. Це одна з рис тоталітарної системи – люди говорили й думали по-різному для себе і для інших. В тих роках кореняться й багато проблем сучасної України.

Таким чином, на середину 1930-х рр. фізкультурна освіта – вища і середня – була до певної міри структурована і науково обґрунтована;

УНДІФК забезпечував належний рівень її емпіричних досліджень.

1935 р. Постановою ЦК ЛКСМУ та Президії ВРФК вперше запроваджується квота областей на проведення набору до фізкультурних навчальних закладів:

– Київська обл. представляла 50 осіб до вступу в інститут і 120 – у Київський технікум;

– Харківська обл. – 140 осіб до інституту і 30 – у Дніпропетровський технікум;

– Донецька обл. – 75 осіб до інституту і 100 – в Артемівський технікум;

– Дніпропетровська обл. – 50 осіб до інституту і 120 – у місцевий технікум;

– Одеська обл. – 40 осіб до інституту і 100 – у місцевий технікум;

– Вінницька обл. – 20 до інституту і по 30 осіб до Київського та Одеського технікумів;

– Чернігівська обл. – 15 осіб до інституту і 50 – у Київський технікум;

– АМСРР – 10 до інституту і 20 – в Одеський технікум [13]. Обов'язково зверталася увага на “забезпечення партійно-комсомольського прошарку” серед абітурієнтів. Саме останнім моментом і пояснюється така тодішня традиція – проводити набори до інститутів по рознарядці. З одного боку, в такий спосіб реалізовувалася позитивна дискримінація, практикована в СРСР, коли вихідці з робітничого і селянського середовища мали явні переваги щодо вступу над представниками не лише буржуазії, але й інтелігенції. Наведена таблиця засвідчує це відносно більшою квотою для вступників до інституту з Харківської та Донецької областей – тих, де переважав пролетарський, зрусифікований елемент і де позиції комуністичної партії були традиційно сильними. З другого – і це, мабуть головне – за допомогою рознарядки легше було сепарувати людей, відсікаючи неблагонадійних, пов'язуючи круговою порукою людей: кожний обласний комітет відповідав за своїх студентів (звичайно ж, в ідеологічному плані, а ніяк не в освітньому – якщо студента виганяли через низьку успішність, це аж ніяк не відбивалося на людях, які його рекомендували).

Можливо, варто врахувати й ще один аспект рознарядки. В архівах збереглося доволі багато листів, у яких молодь скаржить на те, що місцевий керівник (директор заводу, голова колгоспу тощо) не відпускає їх на навчання. Відтак, комсомольська путівка – це єдиний випадок здобути освіти. Ця протидія стосувалася навіть наборів до військових училищ. Так, секретар парткому з-ду “Арсенал” у Києві не дозволив узяти більше 5 чоловік із заводу для вступу до військового училища й не дозволив жодної зустрічі з молоддю аби донести до них сам факт набору до військових училищ [14]. Експлуатація людей у ці роки була величезна, тому для багатьох можливість навчатися – це був шанс вирватися з лещат кабальної праці, особливо в

селі. Водночас керівники намагалися всіляко протидіяти цьому. Тому рознарядка або ж більш красиво – комсомольська путівка – це був такий собі компроміс між партійною та виробничою номенклатурою, що дозволяв їм обом досягати поставленої мети.

Аналіз матеріально-технічної бази згаданих навчальних закладів напередодні 1935/36 н.р. засвідчив, що новий набір в жодну з них не забезпечений гуртожитками. Найгірша ситуація склалася в Дніпропетровському та Київському технікумах фізкультури, де не тільки місць у гуртожитку, але й навчальних приміщень для нового набору не було. Це призвело до того, що наприкінці 1935 р. студенти Київського технікуму фізкультури скаржилися в ЦК КП(б)У на те, що заняття, які повинні були розпочатися в ньому ще 1 листопада, навіть у грудні не розпочалися через відсутність приміщень як для занять, так і для гуртожитку. Тому студенти “...бродять без роботи, без навчання, без гуртожитку” [15]. У Дніпропетровську місцевому технікуму передали приміщення церкви (нагадує, що інститут у Харкові також розміщувався у приміщення церкви, а на території Софіївського собору в Києві збудували корт, волейбольний і гімнастичний майданчики, тир [16]), виділивши на її облаштування 40 тис. руб. із наявних 50 тис. для ремонту всіх фізкультурних навчальних закладів. Проте до початку занять ситуація все ще залишалася складною. В інших технікумах за умови навчання у дві зміни, питання із аудиторним фондом більш-менш вирішувалось [17].

Про ситуацію в інституті фізкультури можемо скласти уявлення по результатам його обстеження у листопаді 1935 р. Кидається у вічі, що в графі “директор інститут” значиться прізвище відомого діяча фізкультурного руху **Михайла Бунчука**. Водночас ще в липні цього ж року в проекті постанови ЦВК УРСР щодо відзначення активістів фізкультурного параду, грамотою і цінним подарунком нагородили директора О. Ледовського [18]. Йому ж виділили 10 тис. руб. для преміювання співробітників інституту – учасників параду. Що трапилося в наступні кілька місяців сказати важко, можливо, подальша пошукова робота допоможе це з’ясувати.

Звертає на себе увагу зміна в назві інституту. Початково він виникає як “Всеукраїнський...”, але вже в 1935 р. означається як “Державний...”. Нібито несуттєвий нюанс, який, однак, відбиває тодішні реалії – згорання українізації (ширше – коренізації), яка всупереч початковим задумам почала набирати надто широкого розмаху. Вона сприяла піднесенню рівня національної свідомості українського народу, зростанню почуття національної гідності. Тому все, що якимось чином нагадувало про неї, а, відтак, і про окремішність українців, відкидалося, стиралося, перейменовувалося. Тому й зник Всеукраїнський інститут фізичної культури й з’явився “Державний...”, що більше не нагадує про колишню окремішність

українців (звідси й ліквідація польських та німецьких шкіл, ліквідація польського інституту в Києві й тощо) [19].

Як і всі навчальні заклади фізичної культури, інститут гостро потребував вирішення проблеми аудиторного фонду: орендовані ним приміщення були розкидані по 15 місцях Харкова, річна орендна плата досягла 250 тис. руб. Брак аудиторій змушував організовувати заняття у дві зміни, а також проводити об'єднані лекції з великою кількістю студентів. До початку 1935/36 н.р., як зазначає комісія, необладнаними були боксерський та борцівський зали, відсутня лижна база та ковзани для першокурсників, відсутня комплектація спортивного одягу та взуття [20].

На 1935 р. в інституті навчалось 1004 студенти, з яких 408 жили у гуртожитку, а 123 винаймали житло. На перший курс зарахували 510 осіб із 1050 претендентів. За соціальним станом: 338 робітників, 36 селян, 136 службовців, що свідчить про преференцію робітничо-селянських кадрів. Українців було лише 294 особи, що також унаочнює уподобання влади. За віком вступники розподілилися таким чином:

від 17 до 20 років – 258 осіб;

від 20 до 26 років – 207 осіб;

від 26 до 30 років – 45 осіб [21].

Гуртожиток розміщувався у бараках, місця в яких на всіх бажаючих не вистачало. Там само знаходилася й студентська столова, обід в якій коштував у межах 0,75-2,60 руб. Інститут мав свою земельну ділянку, з якої забезпечував себе овочами на весь рік у сумі 28 тис. руб.

Щодо навчання, то тут час ніби зупинився і напрошується багато паралелей із сучасністю. Так, впродовж 1934/35 н.р. студентами пропущено 13% годин у I семестрі й 19% – у II. Середня успішність становила в I семестрі – 3,8 бали, у II – 3,73. Із загальної кількості студентів, які мали академічну заборгованість, на I семестр припадає 54%, на II – 61,8%. Середня кількість дисциплін академічної заборгованості на одного студента у I семестрі становила 3 дисципліни й 5 – у II семестрі. Загалом на 01.10.1935 р. (початок нового н.р.) 396 студентів мали "хвости", до 20.11. їх кількість скоротилася до 148 [22]. Як бачимо багато студентів, не залежно від часу, не надто сумлінні в навчанні. Як і тепер, значний відсоток пропущених занять, а відтак, і академічної заборгованості спричинені участю в різноманітних змаганнях (насамперед, у Харківській обл. упродовж літа 1935 р. було проведено 2704 різноманітних змагань [23]). Вище згадувалося і про рішення щодо обов'язкового освоєння студентами під час навчання комплексу ГПО II ст. – комісія з цього питання відзначила слабкий поступ роботи: лише 65 осіб мали значок II ст., із яких 4 були викладачами, а 22 – студенти 4 курсу, які вже випустилися.

На жаль, у акті обстеження не сказано про кількість викладачів інституту

на той час. “Літопис Національного університету фізичного виховання і спорту України” подає 86 осіб [24] (хоча кількість студентів, наведена у ньому, не збігається з джерельними) від якої й будемо відштовхуватися. Так от, із них 4 мали звання професора, а 22 – доцента, тобто приблизно чверть викладачів мали вчене звання, що для тодішніх реалій було добре. Матеріальне забезпечення викладачів коливалося у межах 280-860 руб./місяць. У середньому заробітна плата викладача становила біля 410 руб. [25]. Якщо згадати, що велосипед коштував у цей рік 300 руб., волейбольний м’яч – 50 руб., а футбольні буци – 45 руб. (це офіційна ціна, за якою їх “дістати” було дуже важко) то побачимо, що викладачі в ті роки, як і тепер, не “жирували”.

Загалом, ситуація в інституті була складною, але не з вини його колективу, який докладав максимальних зусиль за для якісної педагогічної роботи. Саме тому в 1935 р. уперше фіксується прохання голови ВРФК до ЦК КП(б)У про переведення інститут з Харкова до Києва, а технікуму в зворотному напрямку [26] через те, що місцева влада не може вирішити його проблем із приміщеннями. У Києві пропонувалося розмістити інститут на території К.-Печерської Лаври, тоді – музейне містечко – у корпусах № 7, 8, 24, для чого частину приміщень необхідно було звільнити [27]. В інших документах про це говорять як про dokonаний факт [28] і на сьогодні невідомо, чому реалізується ця ідея лише в 1943 р. Можливо, на цьому якось відбилися репресії партійно-комсомольського і фізкультурного керівництва, а їх наступники турбувалися більше про те як би вижити в тій м’ясорубці.

Політичні реалії радянського повсякдення середини 1930-х рр. не минули й фізичну культуру. У суспільстві поступово нагнітається істерія переслідування ворогів. До цього часу кілька разів проходили чистки комсомолу та партії з обміном квитків, цю ж саму процедуру провели профспілки, а в другій половині 1935 р. проводиться переоблік членів ТСОавіахіма з обміном членських квитків. У такий спосіб створюється атмосфера страху перед завтрашнім днем за якої простіше маніпулювати людьми. Логічним закінченням цього стане “розкриття ворогів народу, колишніх керівників фізкультурним комітетом” у 1937 р. [29].

Поза цим, система внутрішнього контролю постійно вдосконалювалася. Діапазон інструментів контролю був досить широкий – від найпростішого й “безневинного” в піонерських і комсомольських осередках шкіл та виробництва, до органів ОДПУ, включаючи систему доносів (“стукачества”) і закінчуючи загрозою арешту й висилки в концентраційні табори на Півночі СРСР для всіх критиків комуністичного режиму, а також просто “нитиків” і невдоволених. Постійні, з 1928 р., процеси над “ворогами народу” стають повсякденним явищем. Так зване “розкриття” різноманітних підпільних

організацій як от “Українського інженерного центру”, “Спілки визвольної України”, “Союзу України та Кубані”, “Українського національного центру”, “Контрреволюційної шкідницької організації”, “Всеукраїнського есерівського центру”, “Української військової організації”, “Блок українських націоналістичних партій” і т.д. загострюють відчуття неспокою та тривоги в суспільстві. Що характерно – всіляких “ворогів” шукали чомусь саме серед представників української інтелектуальної еліти. З іншого боку – постійні масові заходи, як от мітинги, паради, гуляння-“майовки”, пропагандистські вистави під час державних свят, що не залишали людину наодинці з собою; інтенсивне використання засобів масової інформації – радіо, кіно, масові читання газет і рекомендованих книг*, політінформації; мілітаризація населення через масову військову підготовку та величезна кількість військових і спортивних змагань – все це створювало навколо особистості атмосферу майже всепроникного примусу і контролю, що змушувало її піддатися впливу режиму й довести свою особисту “відданість улюбленому вождю”. Залишатися осторонь вдавалося небагатьом – частіше перемагала привабливість співучасті в “історичному моменті” чи примус до неї. Настає повне одержавлення приватного життя людей, експансія влади в ньому, поглинання тоталітарною системою будь-якої соціальної самостійності особистості.

Висновки. Система підготовки фахівців у царині фізичної культури формується в 1930 р. і є унаочненням зміни парадигми розвитку фізичного виховання. Період відносної плюральності радянської культури загалом, і фізичної – зокрема, закінчується з початком індустріалізації. У багатьох сферах культури різноманітні експерименти, новації й утопічні підходи продовжували існувати до початку 1930-х рр. Натомість, радикальні експерименти в спорті були згорнуті швидше ніж у інших сферах культури. Причини цього криються в самому спорті. Історично склалося, що порядок, дисципліна і змагальність значили в спорті значно більше, ніж у мистецтві, й дореволюційна ліва традиція не відкидала їх повністю. Тому навряд чи можна було очікувати, що спорт і фізична культура будуть вдалим місцем для експериментування. Поява Всеукраїнського інституту фізичної культури якраз і стане свідченням закінчення періоду експериментування.

Ситуація з аудиторним фондом, викладачами, гуртожитками в фізкультурних навчальних закладах є характерною для всієї системи освіти

---

* Фізкультурники Харківського аеропорту в 1935 р. писали, що вони «ввели систему колективного посещения кино, театров..., организовали коллективную и индивидуальную читку художественной литературы (литминимум) – “Как закалялась сталь”, “Секретарь райкома” и др. на квартирах комсомольцев” [ЦДАГОУ – Ф.7. Оп.1. Спр.1323. Ар.10]. Секретар ЦК ЛКСМУ в цей же час закликає: “В дни зимних каникул с 1.01.1936 г. ...провести по Украине по всем городским и сельским кинотеатрам детские киномаскарады. [...] Во время киномаскарадов изучить с детьми лучшие песни звуковых картин [...] организовать инсценировки отдельных эпизодов из лучших картин с масками и костюмами героев – “Чапаев”, “Юность Максима”, “Партизанская дочка”, “Будёньши” и др.” [ЦДАГОУ – Ф.7. Оп.1. Спр.1187. Ар. 201].

в СРСР у 1930-х рр., виступає таким-собі маркером радянського повсякдення. Зміна парадигми розвитку фізичної культури тягла за собою зрушення в системі організації фізкультурної освіти, де одне з чільних місць поряд із ідеологічним вихованням посідала мілітаризація. За цим, важливим (хоча й не головним) завданням будь-якого спортивного заходу в 1930-ті рр. було популяризувати здоровий спосіб життя та заняття фізичною культурою. Упродовж десятків років радянської історії фізична культура і спорт були для людей віддушиною, нагадуванням про їх людську сутність; вони були тим рідкісним явищем, що змінювало в них здорову і щирю віру в утопію, яку повсякденне життя постійно розвінчувало.

В силу того, як усе більше науковців звертатимуться до такої цікавої, багатогранної й малодослідженої теми як історія спорту, спортивних організацій тощо, обов'язково переглядатиметься низка, колись здавалося б непорушних істин, створюючи об'єктивну картину радянського повсякдення і місця в ньому фізичної культури.

Використана література:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (надалі – ЦДАГОУ) – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 445. – Ар. 5, 7.
2. Літопис Національного університету фізичного виховання і спорту України – К. : Олімпійська література, 2005. – С. 9, 10.
3. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 590. Ар. 8зв
4. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 997. Ар. 31, 34-35
5. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 445. Ар. 8
6. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1009. Ар. 6
7. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1187. Ар. 12
8. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1188. Ар. 19, 36-37
9. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1324. Ар. 15-18
10. Там само.
11. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6659. Ар. 61-62
12. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1326. Ар. 7, 14
13. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1186. Ар. 32-33
14. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1187. Ар. 229
15. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6659. Ар. 50
16. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6659. Ар. 25
17. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1324. Ар. 95, 148
18. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1323. Ар. 113-114
19. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6641. Ар. 139;
Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6642. Ар. 13-16, 87-88, 96, 100, 120
20. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1187. Ар. 89-89зв, 90зв
21. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1187. Ар. 92
22. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1187. Ар. 90зв
23. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1323. Ар. 91
24. Літопис Національного університету фізичного виховання і спорту України – К. : Олімпійська література, 2005. – С. 11
25. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1187. Ар. 91зв
26. ЦДАГОУ – Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6641. Ар. 135
27. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1323. Ар. 55-57
28. ЦДАГОУ – Ф. 7. Оп. 1. Спр. 1328. Ар. 67

29. ЦДАГОУ – Ф.1.Оп.20.Спр.7107.Ар.44

ТИМОШЕНКО ЮРИЙ. *Формирование системы подготовки педагогических кадров в сфере физической культуры.*

Раскрыт процесс становления и формирования системы образования в сфере физической культуры, его исторические особенности и тенденции. Показано организацию учебного процесса в институте и техникумах, повседневную жизнь и быт студентов, возникновение спортивных школ. Обосновывается мысль, что физическая культура в исследованный период реализовывала не только спортивную или оздоровительную функции, но, главным образом, идеологическую. На примере истории физической культуры раскрывается социальная история советской Украины.

Ключевые слова: физическая культура, институт, техникум, образование.

TYMOSHENKO YURIY. *Development of pedagogical staff education system in the field of physical culture.*

The process developing of educational institutions in the field of physical culture is defined as well as its historical particularities and trends. The organization of educational process in the institute and in colleges, every day life and way of life of the students, emerging of sport schools are shown. The idea is grounded, that during the researched period physical culture played not only sport and recreational role, but mostly ideological. The social history of the Soviet Ukraine is shown through the history of physical culture.

Keywords: physical culture, institute, college, education.

Теловата М. Т.
Національний авіаційний університет

НАУКОВІ ПІДХОДИ ЯКОСТІ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У науковій статті якість освіти розглядається як одна з центральних категорій наук: аналізується її сутність, структура, способи вимірювання, моніторинг якості освіти у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ IV рівнів акредитації.

Ключові слова: якість, якість освіти, моніторинг, моніторинг освіти, моніторинг якості освіти.

В ХХІ ст. навчальні заклади вступили з розумінням необхідності активізації демократичності освіти (відмови від авторитарної педагогіки), демонополізації, децентралізації управління, розширення прав місцевих освітніх органів влади, деполітизації освіти. Діяльність навчальних закладів в умовах конкурентного середовища значно посилює увагу до вирішення питань “чому?” і “як?” навчати, тобто йдеться мова про підвищення якості навчання [6].

Критерії якості навчання, з нашої точки зору, можна розмежувати на дві складові: якість освіти та якість освітнього процесу. Проблема якості освіти на сьогодні, визнана пріоритетною серед проблем ХХІ століття, тому що, освіта в добу високих технологій – це фактор соціальної стабільності,